

Det socialistiska samväldet

I föregående nr av Sv.T. granskade redaktör Frank Bjerkholt Östeuropas framtid. Han förutspådde därvid, att de nyligen timade händelserna skulle inleda kommunismens undergång.

Dr. Laszlo Hámori ger sin tolkning av vad som inträffat, och även om det inte klart utsäges, kommer han likväl till ett resultat, som i stor utsträckning överensstämmer med Bjerkholts. Sovjet har proklamerat sin vilja att slå vakt om sitt "socialistiska samväldet" men vägen blir svår att vandra. Ockupationen av Tjeckoslovakien har lett till en svårartad splittring bland kommunisterna, och medvetenheten om att det finns gränser även för Moskvas våldspolitik har stärkt östeuropéernas motståndsvilja.

I nummer 4/68 av Svensk Tidskrift skrev undertecknad en artikel under titeln "Desintegration i Östeuropa" som slutade med följande konstaterande: "Sovjetunionen nöjer sig med att i den stora desintegrationen åtminstone rädda Warszawapakten, egentligen den enda kvarlevan av det förutvarande Östblocket". Odets ironi är att Sovjetunionen använde just Warszawapakten som förövändning och maktmedel till att ockupera Tjeckoslovakien. Men med de diffusa ordflöden varmed man försökte förklara anledningen till den drastiska åtgärden, lyckades Moskva i alla fall inte fördölja det verkliga målet: att stoppa den desintegrerande utvecklingen och återställa den stalinistiska enheten inom Östblocket.

Om man studerar den situation, som har uppstått i Östeuropa efter ockupationen, finner man att den synnerligen grova aktionen inte missade sitt mål. Bortsett från den strategiska vinning, som Röda arméns framryckning till mitten av den europeiska kontinenten betyder, har ockupationen undertryckt de tjeckoslovakiska självständighets- och reformsträvandena. Regimerna i fyra östeuropeiska länder, de östtyska, polska, ungerska och bulgariska, har utan opposition lytt Moskvacentralens order när de ställt en del av sin krigsmakt till förfogande och har med deltagandet i Tjeckoslovariens underkuvande samtidigt komprometterat sig. Den rumänska ledningen, den mest rebelliska bland de östeuropeiska, har fått en talande var-

ning och blivit nedtystad. Vid slutet av oktober skickade Bukarest åter representanter till Warszawapaktens möte i Moskva, och man kan förutsätta att den rumänska delegationen gav efter i fråga om de rumänska truppernas deltagande vid paktens kommande militära övningar.

Å andra sidan har Sovjetunionen också dragit på sig negativa följder av ockupationen: världsoptionens pinsamma upprördhet och en djuggående förvirring inom världskommunismen. Detta pris måste dock ha verkat billigt för satellitsystemets återställande i Östeuropa.

Bilden av ett återigen till en monolitiskt enhet omvandlat Östeuropa är emellertid ytlig och vilseledande. Moskvacentralens bekymmer och svårigheter med de östeuropeiska kommuniststaterna minskades inte genom militäraktionen mot Tjeckoslovakien, snarare försvårades och komplicerades den. Det har återigen bevisats att politiska och ekonomiska problem inte låter sig lösas med stridsvagnar. Partiledningen i Moskva är på det klara med att läget i det östeuropeiska området är svårhanterligt och osäkert, och däri ligger förklaringen till att segerfanfarerna och hyllningarna för socialismens räddning i Tjeckoslovakien uteblev, såväl vid sovjetiska centralkommitténs möte som i massmedia.

Läget i Tjeckoslovakien

Den största förändringen förorsakade ockupationen naturligtvis i själva Tjeckoslovakien. För de halvhjärtade försäk-

ringarna från Moskvas sida, att de i landet stationerade sovjetiska trupperna inte kommer att betyda inblandning i landets inre angelägenheter, hyser ingen förtroende. Att reformpolitikens två huvudaktörer, vice ministerpresidenten Ota Sik och utrikesminister Jiri Hayek, samt en rad högre tjänstemän och politiska skribenter har blivit avskedade och att partikongressen måste ajourneras, talar ett tydligt språk om det sovjetiska trycket. Även om ledningen med Dubcek, Svoboda, Cernik och Smrkovsky lyckas hålla sig vid makten, blir denna makt synnerligen begränsad.

De sovjetiska truppernas närvaro och Moskvas diktat på det politiska området ändrar inte det faktum att Tjeckoslovakien befinner sig i en svårartad ekonomisk kris. Det var just den ekonomiska situationen som ledde till Novotnys fall. Det nya ekonomiska system med decentralisering och lönsamhetsprinciper som Ota Sik utarbetade kunde leda till förbättringar endast i kombinationen med en modernisering av produktionsmedlen. Vägen till de västerländska krediter, som Pragregimen sökte före ockupationen, avspärrades totalt och Moskva har hittills inte visat någon benägenhet att ge större ekonomisk hjälp till den opålitliga Dubcekregimen, särskilt inte i form av konvertibel hårdvaluta. Produktionsbortfallet under ockupationens första veckor och flykten av ett stort antal fackmän har ännu mer förvärrat den redan förut penibla ekonomiska situationen.

Till de ekonomiska svårigheterna kommer ockupationens psykologiska verkan, som säkerligen blir en icke obehaglig faktor i den östeuropeiska utvecklingen. Efter den chock, som orsakades av väststaternas svek vid Münchenavtalet 1938, vände sig tjeckoslovakerna med sina förväntningar och sympatier till Sovjetunionen. Den tjeckoslovakiska allmänhetens höga uppskattning av ryssarna hade också rötter redan i den panslaviska tanken, som drivits särskilt starkt under 1800-talet. Vid valet 1946 fick kommunisterna 38 procent av rösterna — ett rekord som sedan dess inget kommunistiskt parti lyckats nå i fria val i något land. Trots de bittra erfarenheterna av det kommunistiska systemet förfogade Sovjetunionen i Tjeckoslovakien före 1968 över 14,5 miljoner vänner. Även icke- och antikommunister betraktade nämligen Moskva som en garant och beskyddare av landets säkerhet och självständighet. Med ockupationen har Sovjetunionen skaffat sig 14,49 miljoner fiender. Den hundradels miljonen består av s.k. gammalkommunister, dvs. Novotnys stalinistiska anhängare.

Moskvaledningen har bevisat sin beslutsamhet och militära makt att kunna krossa självständighetssträvanden i ett grannland, men hittills har man inte lyckats bevisa att det skulle kunna gå att där också genomföra en s.k. normalisering. För att komplettera sina halvmesyurer skulle de behöva använda de hänsynslösaste åtgärder från stalintiden. Utan dem utgör Tjeckoslovakien en

ständig osäkerhetsfaktor och irritationskälla i Östeuropa. Frågan är bara om Moskva vågar ingripa med öppen terror och avslöja sin verkliga natur ännu mera i världens ögon, inberäknat också kommunisternas.

Ulbricht som segrare

Östtyskland kan man betrakta som den egentliga vinnaren av ockupationen. Det var ju Ulbricht som började kampanjen mot Tjeckoslovakien redan före och strax efter Novotnys störtande. Att Tjeckoslovariens ekonomiska närmande till Västtyskland stoppades, räknas som en viktig länk i Ulbrichtregimens politiska och propagandistiska kamp mot Bonn. Parallellt och i proportion med ökningen i prestige har de negativa känslorna mot Ulbrichtregimen tilltagit i Rumänien, Jugoslavien och även i Ungern. Man brukar ofta hysa mer avsky mot uppvigglaren än mot själva gärningsmannen. Säkert kommer man aldrig i Tjeckoslovakien att glömma Ulbricht roll i förspelet till ockupationen och att efter tjugotre år återigen tyska soldater marscherade på tjeckoslovakisk mark.

Polens deltagande i den antitjeckiska kampanjen och i ockupationen har inom landet förstärkt Gomulkas ställning. Som tack och erkännande för dessa tjänster har den åldrande partiledaren i Warszawa fått stöd från Moskva mot sina motståndare inom det polska partiet. Men partisangruppen, under ledningen av general Moczar, och tekno-

kratfraktionen, med Gierek i spetsen, finns kvar, liksom deras strävan att störta Gomulka. De ekonomiska besvär och den allmänna stagnation som Polen befinner sig i sedan en längre tid ökar partioppositionens chanser till makt-skifte. Tjeckoslovakerna har hyst en traditionell animositet gentemot Polen, och dessa känslor upptrappades genom Gomulkaregimens roll i förspelet till ockupationen och deltagandet i den. Polen, som under några år efter 1956 års resning räknades som en förhoppning och ett mönster för den stora östeuropeiska allmänheten, har genom sina avskyvärda antisemitiska åtgärder och genom sitt totala underordnande under Moskvas och Östberlins ledning förlorat den sista resten av sin prestige, såväl i Öst som i Väst. För de nationalistiska polackerna måste det vara synnerligen svårt att finna sig i denna nedsättande situation.

Janos Kadar

Mycket anmärkningsvärd är den ungerska Kadarregimens balansgång i samband med den tjeckoslovakiska krisen. Visserligen har även ungerska trupper deltagit i ockupationen, men under sommaren 1968 spelade den ungerska ledningen moderatorns och förmedlarens roll mellan det sovjetisk-östtysk-polska blocket och Pragledningen. Före och under de kritiska veckorna i augusti träffade Kadar flera gånger Dubcek, officiellt såväl som utan publicitet. Ungerska massmedia gav under den ti-

den uttryck för ungrarnas sympatier för Dubcekregimen och har även efter ockupationen avhållit sig från sådana grova anklagelser som de övriga ockupationsmakternas tidningar har vräkt över Tjeckoslovakien. Janos Kadar själv, en man som annars inte karakteriseras av tystlåtenhet, har under drygt två månaders tid avhållit sig från att yttra sig om krisen. När han slutligen tog till orda, i slutet av oktober, uttryckte han sig koncist om Ungerns deltagande: "Det var inget nöje för oss, men det var nödvändigt." Senare, vid ett annat möte, anslöt sig Kadar närmare till den sovjetiska linjen, men talet hade även då en underton av olust.

Allt som allt lyckades den ungerska ledningen att komma ifrån den tjeckiska krisen som det minst komprometterade av de fem Warszawapaktländerna; portarna till en försoning med Prag är endast halvstängda och inga murar har rests mot Rumänien och Jugoslavien. Ungrarnas politiska pendel brukade i gångna tider svänga med impulsiv häftighet och desperation. Kadars försiktiga manövrerande framstår ännu mer iögonenfallande mot denna bakgrund.

Rumänien reagerade nervöst men energiskt mot Moskvas tjeckoslovakiska äventyr och kände sig hotat. Rumänska truppkoncentrationer vid gränserna mot Sovjetunionen sökte visa regimens beslutsamhet och att ett ockupationsförsök från Warszawapaktsarméerna skulle stöta på beväpnat motstånd. Samtidigt har Ceausescu och hans medarbe-

tare inte hemlighållit att deras sympatier i tvisten låg på Tjeckoslovakiens sida.

Efter en kort tid av ovisshet visade det sig att Moskvaledningen inte ämnade överfalla Rumänien. De rumänska tonerna dämpades och kritiken mot Sovjetunionen tystnade, men de flesta av de rumänska trupperna har stannat kvar vid gränsen. Inte heller har man ändrat den rumänska utrikespolitiska linjen, och de av Ostberlin och Warszawa mest klandrade utsävningarna — de diplomatiska förbindelserna med Bonn och Israel — upprätthålls. Där emot närmar sig Rumänien sina västliga grannländer Ungern och Jugoslavien. Den ungerska minoritetens öde i Transsylvanien var orsaken till att förhållandet mellan Budapest och Bukarest var ganska kyligt. För att förbättra sina relationer med Ungern har den rumänska regeringen nu infört en ny institution för denna nationella minoritet, Nationalrådet, som avser att tillåta kulturell autonomi för dem. Att ungrarnas lott i Rumänien verkligen förbättras kommer säkerligen att betraktas med tillfredsställelse i Ungern. Därmed öppnas en möjlighet till förbättrade relationer mellan de två kommunistregimerna.

Vad förhållanden mellan Rumänien och Jugoslavien beträffar, skulle det ha verkat naturligt att de två länderna, som på samma sätt strävar efter oavhängighet, skulle nära samarbeta. Hitills har detta inte varit fallet. Vid si-

dan av många gemensamma drag på det utrikespolitiska fältet existerar stora ideologiska motsättningar mellan de rumänska och jugoslaviska partierna. Den rumänska ledningen hyste motvilja mot att de liberala jugoslaviska idéerna skulle sprida sig i Rumänien och bryta ner den stränga disciplinen inom och utanför partiet.

Rumänsk-jugoslaviska kontakter

I farans stund, strax före och efter ockupationen av Tjeckoslovakien, började hektiska förhandlingar mellan rumäner och jugoslaver utan att någonting av överenskommelserna har blivit publicerade. Man får avvakta och se om närmare vänskapsförbindelser utvecklas mellan de två länderna, trots de ideologiska skiljaktigheterna. Just i nuvarande situation skulle det inte vara opportunt för Bukarest att gå för öppet fram.

Händelserna kring och inom Tjeckoslovakien har totalt förändrat Jugoslaviens ställning i Östeuropa. Det har inte gått så lång tid sedan den unge författaren Mihajlo Mihajlovitj straffades med fängelse för sina mot Sovjetunionen kritiska artiklar. Nu har samme president Tito, som personligen befallde Mihajlovitjs arrestering, kritiserat Sovjetunionen i mycket skarpare ordalag. Det skarpa jugoslaviska ställningstagandet och den jugoslaviska arméns mobilisering resulterade i att sovjetiska, polska och östtyska massmedia öppnade en grov kanonad mot detta land. Rumänerna håller sig tysta. Vissa angrepp

förekom också i ungerska tidningar, men med noggrant pålagd sordin. Sedan ockupationen av Tjeckoslovakien är alla förbindelser avbrutna mellan de sovjetiska, östtyska, polska och bulgariska partierna på ena och de jugoslaviska kamraterna på andra sidan. De senare betraktas inte längre som kamrater. Det ungerska partiet har också minskat, men inte brutit sina kontakter med jugoslaverna.

Innehållet och ordalydelsen i de tal, som president Tito har hållit först i slutet av oktober och sedan i första hälften av november, påminde mycket om den taktik "Anfall är bästa försvar", som det jugoslaviska partiet använde mot Sovjetunionen under Kominformtvistens tid. Titoismen kan nu återigen verka som ett alternativ mot den nystalinism som Moskva försöker tvinga på alla de östeuropeiska partiledningarna. Man kan räkna med att en mur skall upprättas kring Jugoslavien för att förhindra de kätterska idéernas spridning därifrån. Den försvårade persontrafiken vid den bulgariska gränsen och det faktum att Belgrad inte fick någon inbjudan till det polska partiets kongress, låter ana en sådan utveckling. Det är sedan en annan fråga om den rumänska resp. den ungerska ledningen är beredda att genomföra avspärrningen.

Vid FN:s möte den 3 oktober använde den sovjetiska utrikesministern om Östblocket beteckningen "Det socialistiska Commonwealth" och betonade att ingen yttre makt eller internationell or-

ganisation har rätt att blanda sig i dess inre affärer. Sovjetiska statsmän och diplomater har inte råd att göra felsägningar och brukar noggrant väga sina ord. Uttrycket "Socialistiskt samväld" är också en välgenomtänkt antydan om Sovjetunionens ambition i Östeuropa: en gemenskap där socialismens moderland härskar över sina mer eller mindre autonoma dominier och kolonier. Vice utrikesminister Kuznetsovs uppträdande i Prag förebådar de blivande guvernörernas roll i samväldets enskilda medlemstater.

Vägen till det "Socialistiska samväldets" förverkligande blir i alla fall lång. Gleichschaltung-proceduren som tog sin början i Tjeckoslovakien stöter där på segt motstånd och skulle stöta på ännu våldsammare i Rumänien, Jugoslavien och även Ungern. Visst har Moskva maktmedel i sina händer att nedkämpa såväl det passiva som det aktiva motståndet, men att öppet använda den nakna militära makten skulle kosta för mycket för Sovjetunionen. Ockupationen av Tjeckoslovakien framkallade redan en djupgående splittring mellan de västeuropeiska kommunisterna och Moskva och en allmän upprördhet i världspolitiken. De tjeckoslovakiska, rumänska, ungerska och jugoslaviska ledarna är väl medvetna att det finns gränser även för Moskvas möjligheter till våldsamheter. Denna medvetenhet förstärker ännu mer östeuropéernas motståndsvilja.